

איכות מעשה האדם

כתיב „ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום“ (דברים ד') וכי אפשר לדבוקי בשכינה והכתיב „כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא“ (שם), אלא כל המשיא את בתו לת"ח והמהנה תלמיד חכם מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה, כיוצא בדבר אתה אומר: „לאהבת את ה' אלקיך כו' ולדבקה בו“ (דברים ל') וכי אפשר לאדם לדבק בשכינה, אלא כל המשיא בתו לת"ח, והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה.

(כתובות קי"א)

והנה לכאורה הדברים תמוהים, אחרי שלא הבינו באמת וכי אפשר לדבוקי בשכינה? שזה ענין רחוק בתכלית כמובן, ומהי מסקנתם על האפשרות להתדבק בה', וכי אם יהנה לת"ח ויעשה פרקמטיא לת"ח או ישיא את בתו לת"ח כמובן באופן רצוי כפי מהלך העולם שיפיקו רצון זה מזה לבד שהוא ת"ח, כי באופן אחר אם לא יתאחדו יחד בכל עניני חייהם אין גם דעת תורה נוחה מזה, ואם בן יש לשאל גם על מסקנתם, וכי אם יעשה את הדברים האלה לת"ח באיזו אופן נקרא בזה שהוא דבוק ב"ה, ולשאלה זו לכאורה אין לה תשובה כמו שאלתם הראשונה „וכי אפשר לדבוקי ב"ה? וראוי להסביר ענין זה.

והנה כתיב „כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלקים מעולות“ (הושע ו') אמר הקב"ה חביב עלי חסד שאתם גומלים זה לזה, יותר מכל הזבח שזבח שלמה לפני (מדרש) התרגום יונתן מתרגם „ודעת אלקים“ „ועבדי אורייתא דח"י, גם פירושו של הרד"ק וז"ל „ודעת אלקים“ שהוא לעשות משפט וצדקה“. אנו רואים כאן חידוש גדול בהסברת „ודעת אלקים“. כידוע מושג „ודעת אלקים“ כולל תוכן פיליסופי עמוק בהבנת האלקות, כנאמר בתורה „וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלקים“ (דברים ד') „דעו כי ה' הוא אלקים“ (תהילים ק'). „ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה“ (ד"ה א' כ"א), ואילו ב„תרגום יונתן“ הגדרת המושג של דעת ה' הוא רק „לעשות משפט וצדקה, זאת אומרת מעשים ממשיים“ ועבדי אורייתא

כלומר, מימוש חכמת התורה שהיא חכמת ה' בחיים, "ודעת" כונתה, התדבקות והתחברות האדם על כל חושיו והרגשותיו ושכלו, ביחד עם תכונתו התורנית למען תוצאות מעשיות, שפירושן מושג חכמה עילאי, ומפני זה אנו מוצאים שלפי נקודת ההשקפה התורנית יש ערך רב מאד לכל המעשים המתאימים ואפילו הם פעוטים בחשיבותם, כי הלא אבות העולם שהיו דבקים בה' מאד מצד היותם נביאיו, רכשו את חינוכם בעיקר במידת החסד ונשיאת העול עם חבריהם, וזה גם להכשרתם כמלכי ישראל כמו משה רבנו ודוד המלך. הראשון כידוע התאמן בתחילתו כרועה צאן, ובפירוש המדרש המעיין על הכתוב "ומשה היה רועה צאן יתרו" — "ה' צדיק יבחן" (תהלים י"א) ובמה הוא בוחנו? במרעה צאן כו' "אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל" (שמות רבה) וכן דוד המלך.

חסדו של אברהם אבינו שהיה הסמל הנאמן של "והלכת בדרכיו" — "מה הוא רחום אף אתה" נתחנך ביחוד במידת הכנסת אורחים, ותורתנו הקדושה מתארת את מעשיו בצבעים בהירים "ואקחה פת לחם", "יוקח נא מעט מים" ועוד, וחז"ל מדגישים את גודל השכר לבניו אחריו: "כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו, עשה הקב"ה לבניו בעצמו, וכל מה שעשה אברהם על ידי שליח, עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח (ב"מ פ"ו) מהאמור מתברר שמעשים ממשיים בעבודת ה', הם תכלית ועיקר של מושכלות התורה האמתיים, ודבר זה למעלה מבינתם והכרתם של הפילוסופים והוגי דעות החלונים, שלפי הנחתם המושכלות הללו רק חכמה רעיונית בעולם הרוחני והנצחי, שאין לה קשר נכון עם המעשים מכל וכל, שתכלית רוחנית עלולה להיפך לתכלית גשמית, מובן וברור לנו מקבלי התורה, היודעים ומכירים שקיום התורה תלוי בעיקר בעולם המעשה, והמדייק בקיום המעשה באופן נעלה, קדוש יאמר לו בעולם הרוחני, לדוגמה: מצות תפילין שביחס אליה אומרים חז"ל: "מלמד שהראה לו הקב"ה קשר של תפילין" (ברכות ז') המוכיח הערצתם הגדולה למצוה זו וחשיבותה העצומה כאות וזכרון שאנו כולנו עבדי ה' בכל ימי חיינו, וכמו כן ידוע עד כמה אנו מקפידים על אופן עשיית התפילין ובכתיבת ספר תורה ומזוזות. אמנם בעלי החיים שמעורם נעשים כל אלה, משכנם לרוב במקומות אי-נקיים, אבל הם נעשים כשרים על ידי מחשבת האדם הטהורה לשם עיבוד לשמה וכתיבה לשמה של המצוה, ובזה עורם נעשה הגון וראוי בשביל קדושת ספר התורה, התפילין והמזוזות, אנו רואים איפוא שעל ידי ענינים גשמיים עלול כל אדם להגיע לתכן רוחני, ולקיום מצוות תפילין וספר תורה כפי שיצאו מפי הגבורה.

ברור איפוא שתהליך קיום מצוות התורה הוא ברוח ותכלית האמתית, כלומר, מצוות ה' נובעות ממקור החכמה, כביכול, ובאופן רוחני ונצחי לאין שיעור, ובדרך השתלשלות מלמעלה למטה, ממרום לעולם השפל והמעשה כפי

שגורה חכמתו ית"ש, ורק כך עלול האדם להגיע לתכליתו הרוממה שהיא גם תכלית הבריאה, ועל ידי קיום התורה והמצוות ביגיעתו הגשמית והרוחנית הוא עלול להטהר ולהזדכך ולבא לעמק החכמה של כל מצוה כפי שנתנה מאת ה', והוא נעשה איש השלם בתכלית השלמות לחזות בנועם ה', ולהתאחד ולהתמוג עם מקור הנצח, ושומה על כל בן ישראל להשתמש ביגיעת שכלו בכל האפשר, כדי להכיר היטב את צורת כל מצוה ונשמתה, כי זו היא באמת תכלית קיום המצוות, ההתעמקות במהות המצוות ותכניתן, מועילות לצרף את נשמת האדם ודעת המקום נוחה הימנו. לא כל יחיד, למשל, יכול לקיים מצות תפילין בקדושה וטהרה ממש כמו הגר"א מווילנא, ומה גם כאחד מראשוני הראשונים של חכמנו ז"ל עד משה רבנו, אבל כל אחד יכול לקיים מצוות התורה כפי כחו ומצבו הרוחניים, ולהתדבק על ידי זה בה', וזה המובן של "דע את אלקי אביך ועבדהו", "הודיעני נא את דרכיך". משה רבינו הגיע לידי הכרה מלאה שעל ידי התדבקות השכל בה' ובקיום המצוות עלול האדם להגיע לידי "ואדעך", ממש כמו התופעה של ראיית העין, שאינה משפיעה על העצמים השונים בכח חיצוני בלבד, אלא שיש לה גם סגולה מיוחדת היפנוטית להשפיע עליהם ולהטביע חותמת בהם כידוע בעין טובה או בעין רעה, בדומה לזה קווי המחשבה והשכל עלולים להשפיע על הזולת, בצורה של התלכדות והתדבקות גמורה עם בני האדם מקבלי הקווים הללו וזה בכלל המובן של ידיעה ודעת.

וכדאי לציין שכשם שבעניני בין אדם למקום, איכות הדבקות בה' מותנה מצורת הידיעה והעדר הידיעה את ה', כן גם נמצא אתו היסוד בענינים שבין אדם לחבירו, ביחס ל"ואהבת לרעך כמוך", למשל, שומה על כל אחד מישראל להיות מחובר ומלוכד עם חברו ולהתכון לטובתו בכל נפשו ומאודו, ולהרגיש בצערו ועלבונו תמיד, דוגמת משה רבנו שהכתוב אומר עליו "וירא בסבלותם" וכפי פירוש רש"י: "נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם". מן הראוי איפוא שכל איש יתאמץ להיטיב תמיד עם חברו, למלא את מחסורו ולהעניק לו מטובו ביד מליאה ורחבה, ועל הכל להתייחס אליו כאב לבנו לדואג לחנוכו ותכליתו, ומחו תפוס מחשבות רציניות בנוגע לגורלו ועתידו, גם בשעה שאינו עוסק במעשים ממשיים למענו ולטובתו, האדם הנבון שמנהג בכך, סופו להיות איש השלם בתכלית, ההולך בדרכי ה' לרחם על בריותיו תמיד ונעשה אהוב וחביב למקום.

ומכל מה שנתבאר לפנינו, נדע כי תכלית וחובתו של האדם להיות דבוק בה' על ידי המצוות לא במעשים כשלעצמם, כי אם בצורתם ובנשמתם, ובכונות להשתתף בשמחתו וצערו של הזולת כאילו היו אלה אליו ממש, ובהכרה אצילית את המקבל הטוב ממנו כי הצלם אלקים הוא, יוצא מזה כי במחשבות רוממות כאלה כשמהנהג ת"ח מנכסיו והעושה פרקמטיה לת"ח, והמשיא את בתו לת"ח

מתוך אצילית הנשמה הטהורה להיטיב עם מין האנושי וביחוד לת"ת, יוצא איפוא שעושה החסד מצד זוך נשמתו ואצילות טבעו הוא בצדק בסוג הבורא כביכול, כשם שהוא בסוג זה מצד כח בחירתו שעל זה נאמר "נעשה אדם" כדמותנו (עיין סיפורנו) ובוזה מקיים באמת "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום" "לאהבה את ה' ולדבקה בו".

ובאמת כשנסתכל בענין זה אנו רואים אמיתת ביאורנו, שלפי גדלותו של האדם בצורתו ונשמתו נחשב בשמים אף פעולה פעוטה לתוצאות גדולות לאין שיעור כמו במעשה החסד של אברהם אבינו עם האורחים, כפי שאמרו בשכר "ויקח חמאה וחלב" זכו ישראל את הזמן במדבר, ובשכר "ויקח נא מעט" מים זכו ישראל לבארה של מרים במדבר, ומי יכול לשער גורל שכר שמים לעם ישראל במדבר בעד פעולת אברהם אבינו, אנו מוכרחים לומר כי לא הפעולה הגשמית העיקרית רק לפי גודל מידת החסד של אברהם אבינו שהגיע לסוג של מקור החסד כביכול המתלזה בפעולתו של החסד הגשמי עד כדי כך שזכו כל ישראל לחסד ה' בלי גבול.

ובאמת אנו רואים גם במהלך החיים שלנו שהאדם יוכל לזכות בענינים קטנים ופעוטים לשכר גדול, וכדאי להביא הרגשת אדמו"ר זצ"ל מסלבודקה בחז"ל זה: "אמר ר' יוחנן טובה המלבין שינים לחברו יותר ממשקהו חלב (לשון שחוק שהשוחק שיניו נגלים. רש"י) שנאמר "ולבן שינים מהלב" (בראשית מ"ט) אל תקרא לבן שינים אלא לבון שינים" (כתובות קי"א) והלא איזו הנאה גורם לחברו בזמן שחברו מעולף מצמאון וקור, והוא בא ומשקה אותו חלב חם, ואם נראה אדם שהולך בכל יום מבקר עד ערב בבתי חולי ועניים ומשקה אותם חלב, כמה נעריך את האדם הזה בתור בעל חסד וטוב ומטיב שאין כמותו, והנה באים חז"ל ומראים לפנינו שיש לכל אדם היכולת ובלי טרחה יתירה לגמול חסד עם חבריו במדה היותר גדולה, והיא להלבין שינים ולהראות לבני אדם פנים מאירות ומסבירות, כי זה נועם להאדם יותר מהשקאת חלב, ומה אנו רואים עד כמה יוכל האדם להמציא כמה המצאות בעשיית החסד עם חבריו בנפשו ובגופו בכל עת ובכל שעה ואף אם האדם נמצא במצב של רוגז ומדות רעות שולטות בו, גם אז יש לפעול עליו הרבה על ידי הוראת אליו פנים מאירות ומסבירות וענינים פעוטים, ובגללם מוכנים בני אדם להבליג, לעצור ולבלום סערת רוחם ויצריהם התוקפנים ביותר.

בתור דוגמה לעניננו מספרים בשם אדמו"ר הגאון ר' נתן צבי פינקעל זצ"ל מסלבודקה הנ"ל, מקרה שנודמן לו לראות בצעירותו בשוק העיר ווילנא, אשה רוכלת שעמדה בשוק ומכרה פולין, התרגזה רוגז רב על אחת משכנותיה, כנראה מתחרה שלה, וחירפה וגידפה אותה בקולי קולות, עד שקצף הותז מפיה, נדמה היה שנחוצ זמן רב עד שיעבור זעמה ותשוב רוחה. והנה בעודה קוצפת

זרוגות, ניגש אדם לשולחנה ובקש ממנה פולים בפרוטה אחת, ופלא היה לראות, היאך שרוכלת זו שינתה לפתע את טעמה, פניה צהלו, חיוך עבר על שפתותיה, ובאדיבות רבה פנתה אל הקונה ונתנה לו מבוקשו.

המקרה הזה גילה לאדמו"ר ר' נ"צ סוד גדול בכוחות הנפש, שפרוטה זעומה אחת — בכוחה להפך אדם מקצה אל קצה ולבלום את המדות הסוערות ביותר בעצם תוקפן, מה שלא יכלו לפעול שום אמצעי חכמה והסברה שבעולם, ואם בפרוטה כך, הוא הדין בכל הנאה חושית כגון: שבת, מחמאה, פנים שוחקות, ולפעמים אף בחיוך קלה או במלה אדיבה אחת — אפשר לרכוש את לבם של בני האדם ולהפיג את רשעותם.

ממקרה זה עמד רבנו הנ"ל על עוד נקודה, לאחר שהקונה שלם לרוכלת את הפרוטה שהגיעה לה תמורת הפולים, החלה היא להודותו על החסד שגמל אתה ולברכו בשפע ברכות, שיהיה בריא, שיאריך ימים עם אשתו וילדיה, שהי שלם לו כפעלו וכו'. והוסיף רבנו הנ"ל, שמובטחנו שהיא ברכה אותו בלב שלם ובאמת הרגישה אליו הכרת טובה ואהבה, ומכאן שלא רק אפשר להבליג על שחיתות המדות בכח טובת הנאה כל שהיא, אלא יש גם להפוך בני אדם באמצעותה לטובי לב, לאוהבי הבריות, לאנשי חסד ולבעלי מדת תקינות. וענין זה מציין לפנינו גדלותו של האדם שהנהו תכלית הבריאה, ולפיכך הוא גם אחראי עליה ועל שלמותה. מנקודת ההשקפה התורנית שומה עליו איפוא, להשתדל ולהתרומם ברוחו לאותה מדרגה עליונה שבשבילה נוצר, כדי שיבא לידי הכרה מלאה של מקוריות כחות נפשו אפשרות כח יצירתם והתפתחותם, בחינת אדם הראשון קודם החטא, ועל ידי זה ישכיל וידע שקיום התורה במילואה תלוי בו, מהיותו אדם ענקי בכח ומועד לעולם, ואחראי לכל פעולה רעה מצדו, ואפילו גם מחשבה זרה נזקפת על חשבונו כמעמיד צלם בהיכל ה'. כי באמת מוחו של האדם דומה בתפקידו להיכל הבריאה, וכל תנועה ותנועה שלו תשובה יותר מתנועת הגלגלים, כי כל תנועה בלתי תקינה משל, שאיננה לפי רוח התורה, עלולה לעורר זעזועים נמרצים בכדור העולם כולו ולעורר יסודותיו, בהגיע האדם לידי ידיעה זו בכל היקפה, יכיר ברורות בתועלת המוסר וקיום התורה, משום שאם ירגיש רק בחולשתו ואפיסתו בחינת "ואנכי תולעת ולא איש", אז בהכרח גם פעולותיו ומושגיו יהיו פעוטים ואפסיים, ואחריותו לגבי קיום התורה גם הוא תהיה קטנה בעיניו.

ורגילים אנו למדוד את איכות האדם וגדלותו, לפי שיעור מידתו של אדם הראשון קודם החטא, מה ששימש יסוד למהות האדם בכלל ואיכותו בכל הזמנים, כמו שמצינו הסבר זה בדברי חז"ל: "בשעה שאמר הקב"ה לברוא את האדם נמלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם, אמרו לו אדם זה מה טיבו? אמר להם, חכמתו מרובה משלכם, הביא לפניהם בהמה חיה ועוף, אמר להם

זה מה שמו? ולא היו יודעים, העבירם לפני אדם, אמר לו מה שמו? אמר זה שמו שור וזה חמור, זה סוס וזה גמל. אמר לו ואתה מה שמך? אמר לו אני נאה להקראות אדם שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי? נאה לך להקראות ה' שאתה אדון כל, אמר הקב"ה אני הוא שמי שקרא לי אדם הראשון" (מדרש בראשית).

מאמר זה מדגיש את מעלת גדלות האדם במובנה הרעיוני והמעשי, הבורא ית"ש גילה למלאכים בקצרה את מהות האדם, שחכמת האדם היא גדולה מחכמת כל המלאכים והשכלים נבדלים הכוללים את השרפים, האופנים וחיות הקודש, והוכיח להם באופן מופתי ובולט בקריאת השמות לכל יצור וגם לבורא עצמו כביכול על ידי האדם, מה שהם לא יכלו לעשות מפאת חוסר הבנתם, רק האדם בחכמתו ידע לקרוא שם לכל בריה ולבורא ומנהיג העולם, חכמה המיוסדת על ידיעת הטבע והכרת הבורא כביכול, ומפני כך העידה התורה על האדם שנעשה בצלם אלקים, הוא האחד בכל הבריאה שיכול להגדיר את שמו של הקב"ה כהלכה.

וכדי להבהיר יותר את הענין הנידון נביא גם מאמר חז"ל זה: "ויפל אלקים תרדמה" (בראשית ב') בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון, טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש, הפיל הקב"ה עליו שינה וידעו הכל שהוא אדם, תחילת מפלה שינה, דמך לא לעי באורייתא, דמך לא עביד עבידתא" (ילקוט בראשית) האדם מסומן כאן בכל גדולתו כי הלא המלאכים ודאי מכינים עצמם בכל פעם לומר קדוש בדחילו ורחימו ובכל זאת טעו בשיקול דעתם וחשבו את האדם לבורא העולם, וזה אות ומופת לגדולת האדם גם מנקודת ההשקפה של המלאכים הקדושים. מכל האמור אפשר להסיק אם כן שלפי גדלות האדם, חובותיו בעולם ואחריותו לבורא ולחבריו, הוא עתיד ליתן את הדין גם בעד כל מדחה קל בימי חייו, יען שגם הפגם היותר זעיר בחייו הרוחניים, עלול לגרום באחריותו לתוצאות רעות ואיומות ו"אדם מועד לעולם", כפי ביאור חז"ל שהבאנו "טעו בו מלאכי השרת באדם הראשון ובקשו לומר לפניו קדוש", הפיל הקב"ה עליו שינה והכירו בו שהוא אדם" — והנה ענין השינה אין צפון בו כל רע כי אם מצב של היסח הדעת והעדר השכל זמני, ובכל זאת היתה השפעת השינה עצומה כל כך על האדם לשנות את אישיותו בתכלית בעיני המלאכים ממדרגת "בורא" — למדרגת אדם פשוט. מה גדלה וכבירה היא הרגשה זו! אם היסח הדעת זמני יכול לגרום לירידה אנושית כזו, כמה הפסד עלול לבא בשל חסרון או מום רוחני קבוע באדם.

ומזה נוכל להבין אחרי שידוע כי "מדה טובה מרובה ממידת פורעניות", לזאת אם האדם משתדל לעלות מעלה בחיי הרוחניים עד כמה הוא זוכה לגדולות ונצורות לאושר נצחי ולענג תמידי.